

Ερωτόκριτος: Ποίηση εναντίον ιατρικής στη μεσαιωνική λογοτεχνία

[Πολιτισμός](#) / [Ποίηση](#)

[Ηλίας Λιαμής, Σύμβουλος Ενότητας Πολιτισμού](#)

Η βενετσιάνικη κυριαρχία στην Κρήτη αρχίζει το 1211 και τελειώνει το 1669 με την παράδοση του μεγάλου κάστρου στους Τούρκους. Στα πρώτα χρόνια, οι βενετσιάνοι ευγενείς επιβάλλουν ένα αυταρχικό και ληστρικό καθεστώς, αναγκάζοντας τους Κρητικούς να επαναστατήσουν πολλές φορές. Στη συνέχεια, όμως αποδεικνύεται πως οι Βενετοί έχουν έρθει στην Κρήτη όχι για να την λεηλατήσουν αλλά για να εγκατασταθούν μόνιμα. Αισθάνονται ότι τους συνδέει με τους ντόπιους το δέος μπροστά σε έναν πανέμορφο τόπο αλλά και ο κοινός φόβος για τους άλλοπιστους. Σταδιακά, οι σχέσεις ενισχύονται, έρχονται οι εμπορικές συναλλαγές, οι συνεργασίες οι μεικτοί γάμοι και, μοιραία, η πνευματική και καλλιτεχνική όσμωση που θα δώσει μία νέα ανθοφορία. Οι νέοι της Κρήτης σπουδάζουν συχνά στην Ιταλία και ιδιαίτερα στο πανεπιστήμιο της Πάδουα, ενώ ο δρόμος προς τη Δύση είναι διαρκώς ανοιχτός, όπως αποδεικνύεται και

από την διαδρομή του Δομήνικου Θεοτοκόπουλου προς την Ιταλία.

Σε αυτής της περιόδου τα καλλιτεχνικά έργα εντάσσεται και ο *Ερωτόκριτος* του Βιτσέντζου Κορνάρου. Ο ποιητής γεννήθηκε και ανατράφηκε στη Σητεία σε οικογένεια βενετοκρητικών ευγενών. Παντρεύτηκε την Μαριέττα Ζένο και απέκτησε δύο κόρες. Ανήκε στο συμβούλιο των ευγενών που διοικούσε το νησί, ανέλαβε δημόσια αξιώματα και είναι βέβαιον πως ανήκε στην κοινωνική ελίτ μέχρι τον θάνατό του το 1613. Ενταφιάστηκε στην μονή του Αγίου Φραγκίσκου.

Ο *Ερωτόκριτος* γράφτηκε ανάμεσα στο 1555 και 1610. Είναι ένα εκτενές ποίημα με πολλά επικά στοιχεία, δεν μπορεί όμως να θεωρηθεί έπος. Πρόκειται για έμμετρο μυθιστόρημα με θεατρική δόμηση.

Σύμφωνα με την υπόθεση, η Αρετούσα, η μονάκριβη και πεντάμορφη θυγατέρα του βασιλιά του Αθηνών Ηράκλη, είναι το πρόσωπο που ερωτεύεται παράφορα ο Ερωτόκριτος, ο γιος του βασιλικού συμβούλου Πεζόστρατου. Η Αρετούσα ανταποκρίνεται στον έρωτά του, όμως η πρόταση γάμου που απευθύνει ο Ερωτόκριτος στον Ηράκλη δεν ευοδώνεται. Ο ηγεμόνας φυλακίζει την Αρετή και στέλνει στην εξορία τον υποψήφιο γαμπρό. Ύστερα από καιρό οι Βλάχοι

πολιορκούν την Αθήνα, την οποία σώζεται ένας μαύρος πολεμιστής που δεν είναι άλλος από τον Ερωτόκριτο που, χάρη σε ένα μαγικό φίλτρο, έχει αλλάξει χρώμα. Τραυματισμένος όμως βαριά, ζητάει ως ανταμοιβή το χέρι της Αρετούσας και η περιπέτεια λύνεται με τη συγκατάθεσή του βασιλιά.

Σύμφωνα με τους μελετητές, μέσω μίας ιστορίας αγάπης, ο Κορνάρος καταδύεται στα έγκατα της ανθρώπινης ψυχής όπου προσπαθεί να εντοπίσει τις επιπτώσεις του ψυχικού πόνου σε όλη την ανθρώπινη ύπαρξη. Σκοπός του είναι να αποδείξει, σε πείσμα των επιστημονικών αντιλήψεων του καιρού του, την παντοδυναμία ενός έξω-λογικού στοιχείου, του έρωτα στην προκειμένη περίπτωση, και τον πόνο, όχι μόνο ψυχικό αλλά και σωματικό, που προξενεί (εξ ου και το μοτίβο του τοξευτή θεού Έρωτα).

Η αναζήτηση σχέσεως ανάμεσα στην ιατρική και τη λογοτεχνία στην Δυτική Μεσαιωνική παράδοση είναι γνωστή και όλα δείχνουν ότι μεταξύ τους υπάρχει μία σχέση ανταγωνισμού. Πρόκειται για δύο διαφορετικές θεωρήσεις της αρρώστιας: από τη μία, έχουμε την νατουραλιστική θεώρηση των γιατρών και την ακατάλυτη πίστη τους στην ιασιμότητα. Από την άλλη, την ολιστική-οντολογική θεώρηση των ποιητών που βλέπει ένα έξω-λογικό στοιχείο να εισβάλλει στην ανθρώπινη ύπαρξη, να την διαταράσσει, να την αποσυντονίζει και τελικά να την καταβάλει με έντονα σωματικά συμπτώματα. Η καινοτομία του Κορνάρου έγκειται στο ότι επιχειρεί να χτυπήσει την ιατρική σκέψη με τα ίδια της τα όπλα: αφηγούμενος με εκπληκτική συστηματικότητα και σαφήνεια την ιστορία μιας ορθολογικής ιατρικής διάγνωσης, την θεωρεί καταδικασμένη σε αποτυχία. Δεν πρόκειται λοιπόν περί ενός αφελούς ποιήματος συναισθηματικής φύσεως αλλά για μία και κρυμμένη υπό τον λογοτεχνικό μανδύα ιατρική πραγματεία προερχόμενη από έναν πολυμαθή και σοφό ποιητή.

Το ποίημα αυτό εντάσσεται στο πλούσιο υλικό της Μεσαιωνικής παράδοσης που ανιχνεύει τη σχέση σώματος και ψυχής και το οποίο, τα τελευταία χρόνια, γίνεται προσφιλές υλικό της σύγχρονης ιατρικής σκέψης, που αναζητά διαθεματικούς δεσμούς μεταξύ των επιστημών και ωθεί διαρκώς την επιστημονική ιατρική έρευνα προς την ολιστική θεώρηση της υγείας.

Πίσω από τα σωματικά πάθη που προκαλεί ο ανθρώπινος έρωτας φανερώνεται η τάση της εποχής εκείνης όπως παρουσιάζεται στα ιατρικά εγχειρίδια του 16ου αιώνα, όπου ψυχικές καταστάσεις αναλύονται ως σωματικές ασθένειες τις οποίες μπορούν να γιατρέψουν φάρμακα και βότανα.

Είναι βέβαιον πως ο ποιητής έχει γνώση του θέματος, κάτι που αναγνωρίζουν οι μελετητές στην περιγραφή των συμπτωμάτων που ο έρωτας μεταξύ δύο νέων ανθρώπων προκαλεί:

- Αδυναμία: «και το κορμί του εσούρωνε κ' ήτρεμε σαν καλάμι».
- Αϋπνία και ανορεξία: «φαητό να φάγη δε ζητά μηδέ πιστό γυρεύει».
- Τα δάκρυα ως υποπροϊόν του αίματος: «προς την καρδιά τα δάκρυα τση εσύρθηκα/κι απόκει από τα μάτια της σαν ποταμός εβγήκα».
- Αναστεναγμοί: «συχνιά συχνιά εστέναζε, τα μέλη του εκρυαίνα».
- Κυκλοθυμία: «κι ώρες ζεστός επόμενε κι ώρες κρυός σα χιόνι».
- Διαταραχές της ακοής και της όρασης: «μα κείνη επαραλόγησε κι ουδ' ήβλεπε ουδ' εγροίκα».
- Αποσυντονισμός κινήσεων: «ζαβά, τυφλά επορπάτει».

- Τάσεις αυτοκτονίας: «και θάνατον εκτάσσουντο να δώσει του κορμιού τση».

Τι καταλαβαίνει ο σύγχρονος αναγνώστης από τον στίχο:

«Εγώ, όντε σ' εσγουράφισα, ήβγαλα απ' την καρδιά μου

αίμα και με το αίμα μου εγίνη η σγουραφιά μου·

κι όποια με το αίμα της καρδιάς μια σγουραφιά τελιεώση,

κα'νει την όμορφη πολλά κι ουδέ μπορεί να λειώσει»

αν δεν γνωρίζει την αντίληψη της εποχής για το «πνευματικό αίμα» που βγαίνει από την αριστερή κοιλία της καρδιάς; Και δεν είναι μόνο ο Κορνάρος που χρησιμοποιεί αυτή τη θεωρία του αίματος. Θα τη βρούμε ακόμη και στον Ραμπελέ. Επομένως, η εικονογράφηση του έρωτα είναι μια ακριβής αποτύπωση του τρόπου με τον οποίον τον απεικόνιζε η μεσαιωνική ιατρική. Εκφράσεις όπως «τα μάτια της καρδιάς», που εμείς θεωρούμε λογοτεχνικούς «τόπους», δεν εκφράζουν παρά ιατρικές αντιλήψεις της εποχής. Ενδιαφέρον παράλληλο θέμα ερεύνης θα μπορούσε να αποτελέσει και η χρήση των ιατρικών-ανατομικών όρων στην νηπτική παράδοση της Εκκλησίας μας, όπως τα πνευματικά αισθητήρια, η λειτουργία της αναπνοής κατά την διάρκεια της καρδιακής προσευχής και βεβαίως το κυρίαρχο θέμα της πνευματικής λειτουργίας της καρδιάς.

Σε εποχές όπου η επιστημονική έρευνα έρχεται να αντικαταστήσει ολοκληρωτικά και με σφοδρότητα τις μεσαιωνικές δοξασίες και προκαταλήψεις, υποστηρίζοντας πως όλα πλέον μετρώνται και αναλύονται, οι ποιητές, με αφορμή τον ανθρώπινο έρωτα, δίνουν μια ιδιότυπη ηρωική μάχη για να περισώσουν τον εξω-ορθολογικό παράγοντα και να υπερασπιστούν μια ευρύτερη ματιά προς την ανθρώπινη ύπαρξη, χρησιμοποιώντας πλέον όρους καθαρά ιατρικούς για να περιγράψουν το εξω-ιατρικό.

Άποψη του Κορνάρου και των ομοτέχνων συγχρόνων του είναι πως τα όμοια γιατρεύονται υπό των ομοίων και συνεπώς, η ασθένεια, ως ψυχοσωματικό γεγονός γιατρεύεται με ψυχοσωματική θεραπεία:

«Ετούτον είναι φυσικό, (...)

Να μην μπορή να βγη η παλιά παρά με νιαν αγάπη».

Όσο για την αξία του έργου και την θέση του στην ελληνική λογοτεχνική παράδοση, αν εξαιρέσουμε τον Αδαμάντιο Κοραή που θεωρούσε τον Ερωτόκριτο ως «εξάμβλωμα» και ορισμένους άλλους που τον κατέταξαν άκριτα στα αναγνώσματα θεραπεινίδων, όλοι οι άλλοι, λόγιοι και πολιτικοί (ο Ελευθέριος Βενιζέλος επί παραδείγματι) και τα σημαντικότερο, ο ίδιος ο λαός, αγάπησαν το

γαλήνιο και ηρωικό ποίημα του Κορνάρου. Ο Ερωτόκριτος στάθηκε θεματικό, υφικό και στιχουργικό πρότυπο τόσο για το κρητικό δίστιχο, τη μαντινάδα, όσο και για μείζονες δημιουργούς, όπως ο Σολωμός, ο Ρίτσος ο Πρεβελάκης και ο Σεφέρης. Το έργο επίσης μεταγράφηκε στην φανριώτικη καθαρεύουσα, μεταφράστηκε σε ξένες γλώσσες, μελοποιήθηκε, παραστάθηκε στο θέατρο και ενέπνευσε τον Θεόφιλο και άλλους λαϊκούς δημιουργούς. Στους σκοτεινούς αιώνες της σκλαβιάς, ο Ερωτόκριτος, ιδιαίτερα για τους Κρητικούς, ήταν ακρόαμα που αναπτέρωνε το εθνικό φρόνημα. Απλοί, αγράμματοι άνθρωποι απομνημόνευσαν και τραγουδούσαν σε ένα είδος ρετσιτατίβου το ποίημα, ενώ τα ονόματα των πρωταγωνιστών, όπως ο Χαρίδημος και ο Ηράκλης δίνονταν ως βαφτιστικά.

Πηγές:

Μάσιμο Πέρι, *Του πόθου αρρωστημένος. Ιατρική και ποίηση στον Ερωτόκριτο*. Εκδ. Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

Μ. Ζ. Κοπιδάκη, *Βιτσέντζος Κορνάρος* στο «*Εν λόγω ελληνικό και εμμέτρω και πεζώ*», εκδ. ΟΤΕ, Αθήνα 2001, 133-139.

Στέφανου Κακλαμάνη, *Βασανισμένος από έρωτα*, εφ. Το Βήμα, 23/5/1999.

Αντώνη Λιάκου, «*Καίγει όντεν αρχίση*», εφ, Το Βήμα, 8/6/1997.

<https://bit.ly/3txWCQX>